

Een scherpzinnig en symphatiek filosoof

In memoriam Lolle Nauta (1929–2006)

Wie een netwerkanalyse zou maken van de lezers en auteurs van *Krisis*, zou zien dat Lolle Nauta een soort *godfather* van minstens drie generaties van filosofen was. Toen hij op 11 september 2006 overleed, voelden heel wat Nederlandse filosofen zich ineens verweesd. Met zijn dood verdween immers niet alleen een scherpzinnig denker en schrijver, maar ook een intellectuele sparring partner met wie ze op het scherpst van de snede konden discussiëren. Als auteur, docent, promotor en intellectueel was hij sinds jaar en dag voor velen een voorbeeld en inspiratiebron.

Nauta studeerde filosofie en sociologie in Groningen, Basel, Leiden en Göttingen. De tijd in Göttingen, van 1957 tot 1958 en van 1960 tot 1962, heeft een grote stempel op zijn intellectuele ontwikkeling gedrukt. Voor hem waren de colleges van Josef König een *eyeopener*. Dankzij deze analytische filosoof raakte Nauta vertrouwd met het werk van de Wiener Kreis en Wittgenstein. In Göttingen werd hij echter het meest beïnvloed door Helmuth Plessner. Het belang dat deze hechtte aan een filosofie die openstaat voor de bevindingen van de empirische wetenschappen, verklaart deels de hekel die Nauta had aan filosofologen: filosofen die geen ander onderwerp kennen dan de filosofie zelf. Na zijn studie kreeg Nauta een aanstelling aan de Universiteit Groningen waar hij van 1971 tot 1994 hoogleraar wetenschapsfilosofie en sociale filosofie was. Tussendoor, van 1979 tot 1982, werkte hij in Lusaka (Zambia) om met Afrikaanse collega's een filosofisch instituut van de grond te tillen. Ter ere van zijn enorme inzet voor ontwikkelingsvraagstukken heeft de Universiteit Leiden in 2004 het Lolle Nauta Fund in het leven geroepen. Dit fonds is opgericht om Afrikaanse (PhD-)studenten en docenten de mogelijkheid te bieden hun kennis en expertise op pedagogisch en onderwijs- en ontwikkelingspsychologisch gebied te bevorderen.

In de Nederlandse filosofie was Nauta een vreemde eend in de bijt. Terwijl de meeste collega's van hem in de jaren zestig ervan overtuigd waren dat de analytische filosofie en de marxistische filosofie onverenigbaar waren, was hij van mening dat ze juist van elkaar konden leren. Beide typen filosofie delen een kritische geest, zij het dat het object van hun kritiek anders is. Nauta interesseerde zich vooral voor de thema's die de marxistische filosofen ter sprake brachten, zoals uitbuiting, cultuurindustrie, fascisme en de maatschappelijke verantwoordelijkheid van de academicus. De dialectische methode van de marxistische filosofen onderwierp hij aan een grondige kritiek. In methodisch opzicht kon men volgens hem beter een beroep doen op de analytische

filosofie. Over analytische filosofen zei hij echter wel eens: zij slijpen messen, maar een ham staat er niet op tafel. Dit weerhield Nauta er niet van om met deze messen de ham die marxisten op tafel legden in fijne stukjes te snijden. Deze messen zette hij ook graag in de filosofie met de grote F, de quasidiepzinnige prietpraat van theologisch angehauchte wichelroedefilosofen.

Nauta was een begenadigd docent die zonder veel moeite studenten urenlang wist te boeien. In zijn colleges wist hij altijd de *Zeitgeist* te verwoorden en bracht hij thema's ter sprake die de studenten interesseerden. Dit betekent niet dat hij modieus was. Integendeel, in zijn colleges ging hij weliswaar in op actuele vraagstukken, maar toonde hij zich juist kritisch over de manieren waarop daarover door de op dat moment toonaangevende filosofen gesproken werd. Zo brachten filosofen als Sartre, Marcuse en Foucault weliswaar interessante thema's als vrijheid, repressieve tolerantie en macht ter sprake, maar beschikten zij volgens hem niet over het juiste vocabulaire om daarover adequaat te schrijven. Hij raadde studenten aan het vocabulaire van deze en andere bekende filosofen niet kritiekloos te kopiëren. Van hen eiste hij over welk thema dan ook een goed doordacht, helder en krachtig betoog. Wat betreft de wijze waarop filosofie bedreven moest worden, was hij een schoolmeester, maar niet wat betreft de inhoud. Hij schreef niet voor wat studenten moesten denken, maar wel hoe zij zich moesten uitdrukken. Hij wilde geen klonen, geen studenten die zo dachten als hij of promovendi die het boek schreven waar hij niet aan toekwam. Zonder zijn persoonlijke visie te verloochenen, hielp hij ze juist om een eigen visie te ontwikkelen. Zoals Hans Harbers het formuleerde: 'Hij maakte school in het niet-schoolse denken.'

Terwijl zijn collega's veelal weggropen in de ivoren toren, verzette Nauta zich publiekelijk tegen de Vietnamoorlog, de Apartheid en de wijze waarop Nederland met zijn koloniale verleden omgaat. Daarnaast intervenieerde hij in de roemruchte televisiedebatten die begin jaren zeventig tussen onder andere Chomsky en Foucault gevoerd werden en maakte hij in 1979 deel uit van het Russell Tribunaal over de *Berufsverbote* in Duitsland. Zijn rol als intellectueel strekte zich ook uit tot de partijpolitiek. In 1977 schreef hij het beginselprogramma van de PvdA. Toen de sociaaldemocraten in de jaren kritiekloos het neoliberalisme omarmden, ecologische vraagstukken nauwelijks aandacht schonken en vrijwel niets deden aan nieuwe vormen van ongelijkheid, zegde Nauta zijn lidmaatschap op.

Van het begin tot het einde van zijn carrière heeft Nauta zich beziggehouden met het thema van de vreemdeling. Al in *De mens als vreemdeling* (1960) onderzoekt hij de vreemdeling in de moderne literatuur. Hij laat zien dat personages uit de romans en toneelstukken van Kafka, Eliot, Camus en Beckett het vertrouwde vreemd maken en het vreemde vertrouwd. Bij zijn latere analyses van de vreemdeling verruilt Nauta in de loop van de tijd de wijsgerige antropologie voor de politieke filosofie. Dit blijkt onder meer uit de lezing *Vreemdelingen oude en nieuwe stijl* (zie Krisis 56) die hij in 1994 bij zijn afscheid als hoogleraar hield. Vreemdelingen oude stijl zijn mensen waarvan het bestaan voorheen onbekend was en die daardoor geheel anders zijn dan degenen met wie men doorgaans omgaat. Volgens Nauta hebben deze vreemdelingen plaatsge-

maakt voor de vreemdelingen nieuwe stijl. Dit zijn geen exotische wezens, maar aspirant-burgers die aan de deur van een staat kloppen omdat ze dezelfde rechten willen hebben als degenen die reeds van het staatsburgerschap genieten. Het nog steeds virulente vertoog van de vreemdeling oude stijl wordt gebezigd om te verhinderen dat aspirant-burgers bepaalde rechten daadwerkelijk krijgen.

Uit moreel oogpunt is het volgens Nauta moeilijk verdedigbaar dat aspirant-burgers uitgesloten worden van bepaalde rechten. Daarom heeft hij altijd gestreden voor de gelijke vrijheid van ieder individu. Zo schrijft hij over het conceptbeginselprogramma van de PvdA uit 1977 het volgende: 'Iedere persoon heeft een gelijk recht op vrijheid, voor zover dat te verenigen valt met evenveel vrijheid voor de anderen. (...) En de consequentie hiervan is dat dit vrijheidsprincipe, dat dus intrinsiek met gelijkheid verbonden is, principieel mondiaal van aard is.' Deze kosmopolitische visie loopt als een rode draad door zijn leven. In zijn meest recente werk keert hij zich tegen het communitarisme van partij-ideologen als Jos de Beus of Paul Scheffer en houdt hij een krachtig pleidooi voor een kosmopolitisme dat stoelt op mensenrechten en democratie.

Dat Nauta de *godfather* van meerdere generaties filosofen was, heeft misschien nog meer met zijn habitus te maken dan met zijn scherpzinnige analyses van allerlei filosofische en maatschappelijke kwesties. Het sleutelwoord ter karakterisering van zijn habitus is sympathie. Omdat hij zich goed kon verplaatsen in de situatie van een ander, kon hij zo goed met iemand meeleven. Nauta was een bijzonder sympathiek man, die ook tegenover mensen die anders dachten dan hijzelf zeer attent was. Hij bejegende mensen op de eerste plaats als individuen en slechts zelden als leden van een collectief. Door mensen te respecteren als unieke individuen die hun eigen leven willen leiden, schiep hij de ruimte die nodig is voor een goed gesprek. In de gesprekken met hem werd wat vertrouwd is vaak vreemd en andersom. Alleen daarom al zullen velen van het wijdvertakte Krisis-netwerk Nauta missen.

Nauta heeft een grote reeks artikelen en columns voor *Krisis* geschreven. Een deel van de recente artikelen wordt opgenomen in een nieuwe bundel die in het voorjaar van 2007 verschijnt. Het hiernavolgende stuk is nog niet in het Nederlands verschenen. Het is de openingslezing van een internationaal congres over Plessner, die Nauta op 27 maart 2003 te Kraków (Polen) hield.